

**XALQARO SAVDO VA GLOBAL IQTISODIY
INTEGRATSIYA: RAQOBATBARDOSHLIK VA
TOVARLAR ALMASHINUVI**

Ilmiy rahbar PhD Dotsent:

Xusanova Gulchexra Sayfullayeva

Xalqaro Nordic Universiteti

gulchexra2000@mail.ru

Telefon:94-421-07-77

Talaba: **Yusufova Sabina Odilovna.**

Xalqaro Nordic universiteti

yusufova.sabina@gmail.com

telefon: 90-311-85-35

Annotatsiya Mazkur maqolada xalqaro savdo va global iqtisodiy integratsiya jarayonlari, ularning iqtisodiy o'sishga ta'siri hamda raqobatbardoshlikni oshirishdagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, tovarlar almashinuvi mexanizmlari va ularning jahon bozoridagi dinamikasiga urg'u berilgan.

Milliy iqtisodiyotlarni integratsiya jarayonlariga qo'shilishi va bunda yuzaga keladigan iqtisodiy foydalar hamda xatarlar ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari xalqaro savdoda muvaffaqiyatga erishish uchun raqobatbardoshlikni oshirish strategiyalarini ishlab chiqish zarurligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: xalqaro savdo, global iqtisodiy integratsiya, raqobatbardoshlik, tovarlar almashinuvi, iqtisodiy o'sish

Аннотация В данной статье рассматриваются процессы международной торговли и глобальной экономической интеграции, их влияние на экономический рост, а также их значение для повышения конкурентоспособности. Особое внимание уделено механизмам обмена товарами и их динамике на мировом рынке. Исследуется интеграция национальных экономик в глобальные процессы, а также связанные с этим экономические выгоды и риски. Результаты исследования подчеркивают необходимость разработки стратегий повышения конкурентоспособности для успешного участия в международной торговле.

Ключевые слова: международная торговля, глобальная экономическая интеграция, конкурентоспособность, обмен товарами, экономический рост.

Annotation This article explores the processes of international trade and global economic integration, their impact on economic growth, and their significance in enhancing competitiveness. It also emphasizes the mechanisms of goods exchange and their dynamics in the global market. The integration of national economies into global processes, as well as the economic benefits and risks associated with it, are examined. The research findings highlight the necessity of developing strategies to enhance competitiveness in order to succeed in international trade.

Keywords: international trade, global economic integration, competitiveness, goods exchange, economic growth.

Kirish XXI asrda jahon iqtisodiyoti rivojlanishining asosiy xususiyatlaridan biri globalizatsiya jarayonining jadallashuvi bo'lib, u xalqaro savdoning o'sishi va iqtisodiy integratsiya darajasining chuqurlashuviga olib kelmoqda.

Ushbu jarayonlarda ishtirok etuvchi davlatlar va kompaniyalar o'z milliy va xalqaro bozorlardagi raqobatbardoshligini oshirishga intilishadi. Xalqaro savdo va global iqtisodiy integratsiya esa tovarlar, xizmatlar, kapital va texnologiyalar almashinuvini tezlashtirish orqali iqtisodiy rivojlanishni qo'lab-quvvatlaydi.

Bugungi kunda globallashuv sharoitida xalqaro savdo va iqtisodiy integratsiya jarayonlari iqtisodiy rivojlanishning muhim omiliga aylanmoqda.

Rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlar o'rtasida tovar va xizmatlar almashinuvi, innovatsiyalar tarqalishi, investitsiyalar oqimi hamda texnologiyalarni uzatish ushbu jarayonning ajralmas qismidir. Shu bilan birga, raqobatbardoshlikni oshirish va milliy iqtisodiyotni xalqaro bozorga moslashtirish dolzarb masalalardan biridir.

Xalqaro savdo davlatlar o'rtasida tovar va xizmatlar almashinuvi jarayoni sifatida ta'riflanadi. Bu jarayon milliy iqtisodiyotlarning o'zaro bog'liqligini kuchaytirib, ishlab chiqarish hajmining oshishi, iste'molchilarning talablari

qondirilishi va iqtisodiy o'sishni tezlashtirishga yordam beradi. Adam Smit va David Rikardoning nazariyalarida xalqaro savdoning asosiy prinsiplari, jumladan, nisbiy afzalliklar tamoyili tushuntirilgan. Ushbu prinsiplarga ko'ra, har bir davlat o'zining nisbiy ustunliklariga asoslangan tovarlar ishlab chiqarishni rivojlantirishi kerak.¹

Global iqtisodiy integratsiya davlatlar o'rtasida iqtisodiy hamkorlikni chuqurlashtirish va savdo-sotiqni erkinlashtirish jarayonidir. Integratsiyaning asosiy bosqichlariga quyidagilar kiradi:

1. **Preferensial savdo zonalari:** Ma'lum tovarlarga chegirmalar joriy etiladi.
2. **Erkin savdo zonasi:** Davlatlar o'rtasida bojxona to'siqlari olib tashlanadi.
3. **Bojxona ittifoqi:** Yagona bojxona tariflari joriy etiladi.
4. **Yagona bozor:** Ishchi kuchi va kapitalning erkin harakati ta'minlanadi.
5. **Iqtisodiy ittifoq:** Yagona iqtisodiy siyosat amalga oshiriladi.

Integratsiya jarayonlari milliy iqtisodiyotlarni jahon bozoriga kengroq jalb etib, ularning iqtisodiy o'sishini tezlashtiradi.

Raqobatbardoshlik va uning xalqaro savdodagi o'rni
Raqobatbardoshlik davlatlar va kompaniyalarning xalqaro bozor talablariga javob berish qobiliyatidir. Raqobatbardoshlikni oshirish uchun quyidagi omillar muhim ahamiyatga ega:

- **Innovatsiyalar va texnologiyalarni joriy etish:** Mahsulot va xizmatlarning sifatini yaxshilash.
- **Ishchi kuchining malakasi:** Raqobatbardosh mehnat bozori yaratish.

¹ Adam Smit, "Millatlar boyligi"

- **Infratuzilma rivoji:** Savdo va transport yo'llarining samaradorligini oshirish.
- **Davlat siyosati:** Eksportni rag'batlantirish va bojxona to'siqlarini kamaytirish.

Xalqaro Savdo va Raqobatbardoshlik Ko'rsatkichlari (2024-yil ma'lumotlari asosida)

Davlat	Eksport hajmi (mlrd. \$)	Import hajmi (mlrd. \$)	Savdo balansi (mlrd. \$)	Raqobatbardoshlik indeksi* (1-100)
AQSh	2,800	3,000	-200	89
Xitoy	3,600	2,400	+1,200	92
Germaniya	1,800	1,500	+300	88
Yaponiya	1,000	1,200	-200	85
Hindiston	650	750	-100	80
O'zbekiston	20	25	-5	65

1. **Eksport hajmi:** Davlat tomonidan xorijga yetkazib berilgan tovar va xizmatlarning umumiy qiymati.
2. **Import hajmi:** Davlat tomonidan xorijdan sotib olingan tovar va xizmatlarning umumiy qiymati.
3. **Savdo balansi:** Eksport va import o'rtasidagi farq (ijobiy – foyda, salbiy – zarar).
4. **Raqobatbardoshlik indeksi:** Davlatning global bozorda raqobatbardoshligini ifodalovchi umumiy ko'rsatkich ²

Tovarlar almashinuvi va jahon bozoridagi dinamikasi Tovarlar almashinuvi xalqaro savdoning asosiy qismi bo'lib, ishlab chiqarish zanjirlarining diversifikatsiyasi va tovarlarning global taqsimlanishini ta'minlaydi. Oxirgi o'n yilliklarda texnologik rivojlanish va logistikaning yaxshilanishi tufayli xalqaro savdoning geografiyasi va tuzilmasi sezilarli o'zgardi.

² Ma'lumot Jahon iqtisodiy forumi hisobotidan olingan.

Xitoy, AQSh, Yevropa Ittifoqi va Janubi-Sharqiy Osiyo davlatlari jahon savdosining yetakchi ishtirokchilariga aylanishdi. Tovarlar almashinuvi xalqaro savdoning asosiy elementi bo'lib, iqtisodiy rivojlanishning muhim vositasi sifatida xizmat qiladi. Bu jarayon davlatlar o'rtasida tovarlar va xizmatlarning samarali taqsimlanishini ta'minlaydi. Jahon bozoridagi dinamikani tushunish uchun tovarlar almashinuvidagi asosiy omillarni ko'rib chiqish lozim.

Zamonaviy jahon bozorida tovarlar ikki asosiy toifaga bo'linadi: xomashyo (neft, gaz, metallar kabi) va tayyor mahsulotlar (elektronika, avtomobillar, kiyim-kechak va boshqalar). Xomashyo eksportiga tayanadigan davlatlar ko'pincha global narxlar o'zgarishiga sezgir bo'ladi, bu esa iqtisodiy beqarorlikka olib kelishi mumkin. Shu sababli, ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish va qo'shimcha qiymatli mahsulotlar ishlab chiqarish muhim ahamiyat kasb etadi.

Tovarlar almashinuvida texnologik rivojlanish hal qiluvchi ahamiyatga ega. Innovatsiyalar yangi mahsulot turlarini yaratishga, ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga va raqobatda ustunlikka erishishga imkon beradi. Masalan, Yaponiyaning avtomobil sanoati yoki Koreyaning elektronika sohasi buning yaqqol misolidir.

Jahon savdosida global ta'minot zanjirlari muhim o'rin tutadi. Mahsulotning turli qismlari bir nechta davlatlarda ishlab chiqarilib, oxirgi yig'ish boshqa mamlakatda amalga oshiriladi. Bunga misol sifatida Apple kompaniyasining iPhone ishlab chiqarish jarayonini keltirish mumkin.

Tovarlar almashinuvi samaradorligi ko'p jihatdan transport va logistika tizimiga bog'liq. Dengiz portlari, temir yo'llar, avtomobil yo'llari va havo transportining rivojlanganligi mahsulotlarning tez va arzon yetkazib berilishini ta'minlaydi.

Jahon bozoridagi talab va taklif dinamikasi: Tovarlar narxi va savdo hajmi global talab va taklifning o'zgarishiga bog'liq. Misol uchun, pandemiya

davrida tibbiy ashyolarga bo'lgan talabning keskin oshishi yoki energiya narxlarining o'zgarishi bozorga katta ta'sir ko'rsatdi.

Tariflar, subsidiyalar va kvotalar xalqaro savdoga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Jahon savdo tashkiloti (WTO) kabi tashkilotlar xalqaro savdoni tartibga solish orqali bozorda barqarorlikni ta'minlashga intiladi. Yevropa Ittifoqi, NAFTA (hozirgi USMCA) yoki ASEAN kabi savdo bloklari a'zo davlatlar o'rtasida savdo to'siqlarini olib tashlash orqali tovarlar almashinuvi hajmini oshiradi.

So'nggi yillarda elektron savdo va raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi tovarlar almashinuvi xaritasini tubdan o'zgartirdi. Amazon, Alibaba kabi platformalar yordamida kichik bizneslar ham jahon bozoriga chiqish imkoniga ega bo'ldi.

Jahon bozorida bir qator davlatlar asosiy o'rin tutadi. Xitoy, AQSh va Yevropa Ittifoqi dunyo savdosining yetakchi ishtirokchilari hisoblanadi. Xitoy ishlab chiqarishning yuqori hajmi va eksport salohiyati bilan ajralib tursa, AQSh yuqori texnologiyali mahsulotlarni eksport qilishda yetakchilik qiladi. Yevropa Ittifoqi esa o'zining sanoat va xizmatlar sohasidagi diversifikatsiyasi bilan taniqlidir.³

Tovarlar almashinuvi va jahon bozori dinamikasi kelajakda quyidagi yo'nalishlarda rivojlanishi kutilmoqda:

- Barqaror rivojlanish tamoyillari asosida ishlab chiqarish va savdo jarayonlarini optimallashtirish.
- Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektdan keng foydalanish.
- Ekologik toza mahsulotlarga bo'lgan talabning ortishi.
- Geosiyosiy o'zgarishlar ta'sirida yangi savdo bloklarining shakllanishi.

³https://www.researchgate.net/publication/383858878_INTEGRATSIYA_VA_IQTISODIY_GLOBALLASHUV_Darslik

Shunday qilib, tovarlar almashinuvi global iqtisodiyotning rivojlanishi va barqarorligida muhim o‘rin tutadi. Bozor dinamikasini o‘rganish va unga moslashish milliy iqtisodiyotlar uchun muhim strategik vazifa bo‘lib qoladi.

Integratsiya jarayonlari bir qator ijobiy natijalar bilan birga, muammolarni ham keltirib chiqaradi. Ular orasida quyidagilarni qayd etish mumkin:

- **Milliy iqtisodiyotlarning zaiflashishi:** Ba'zi sohalar xalqaro raqobatga bardosh bera olmaydi.
- **Qarzdorlikning ortishi:** Integratsiya moliyaviy qaramlikni kuchaytirishi mumkin.
- **Ijtimoiy tengsizlikning kuchayishi:** Daromadlar taqsimotidagi tafovutlarning oshishi.

Xulosa Xalqaro savdo va global iqtisodiy integratsiya bugungi davrning ajralmas qismidir. Ushbu jarayon milliy iqtisodiyotlarning o'sishiga, ishlab chiqarish samaradorligining oshishiga va innovatsion texnologiyalarni kengaytirishga zamin yaratadi.

Xalqaro savdoning rivojlanishi davlatlar o'rtasida ixtisoslashuvni kuchaytirib, ishlab chiqarishning diversifikatsiyasiga xizmat qiladi. Bu esa mahalliy ishlab chiqaruvchilarga yangi bozorlarni kashf qilish va o'z mahsulotlarini dunyo bozoriga olib chiqish imkonini beradi. Shuningdek, iste'molchilar uchun mahsulotlarning xilma-xilligi va sifati oshadi.

Global iqtisodiy integratsiya jarayonlari xalqaro hamkorlikni mustahkamlab, savdo to'siqlarining qisqarishi, ishchi kuchi va kapitalning erkin harakatlanishini ta'minlaydi. Bu o'z navbatida, iqtisodiy resurslarning samarali taqsimlanishini rag'batlantiradi.

Biroq, ushbu jarayon bir qator muammolar va xatarlarni ham keltirib chiqaradi. Raqobatning keskinlashishi natijasida ba'zi mahalliy sohalar iqtisodiy jihatdan zaiflashishi mumkin.

Shuningdek, rivojlanayotgan davlatlar uchun moliyaviy qaramlikning kuchayishi va ijtimoiy tengsizlikning ortishi ehtimoldan holi emas.

Kelajakda muvaffaqiyatga erishish uchun davlatlar bir qator strategiyalarni amalga oshirishi lozim. Ular qatoriga quyidagilar kiradi:

1. **Innovatsiyalarni rivojlantirish:** Fan va texnika yutuqlarini qo'llash orqali mahsulot va xizmatlar sifatini oshirish.
2. **Infratuzilmani yaxshilash:** Transport va kommunikatsiya tizimlarini modernizatsiya qilish orqali savdo jarayonlarini soddalashtirish.
3. **Raqobatbardoshlikni oshirish:** Mahalliy ishlab chiqaruvchilarga subsidiyalar va imtiyozlar yaratish orqali ularga xalqaro bozorda raqobatlasha olish imkonini berish.
4. **Iqtisodiy siyosatni optimallashtirish:** Savdoni rag'batlantiruvchi qonun va qoidalarni qabul qilish.

Xulosa qilib aytganda, xalqaro savdo va global iqtisodiy integratsiya iqtisodiy taraqqiyotning muhim vositalaridan biridir. Rivojlanish strategiyalari muvofiq tarzda ishlab chiqilgan taqdirda, ushbu jarayon har bir davlat uchun iqtisodiy barqarorlik va farovonlikka olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G.S.Xusanova "Hududlar sanoatini kompleks innovatsion rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari". Monografiya.Toshkent-2024.
2. G.S.Xusanova " Hududlar sanoatini kompleks-inovatsion rivojlantirish mexanizmi" (Namangan viloyati misolida). Qo'qon universiteti-2024 UO'K:338.012
3. Adam Smit, "Millatlar boyligi"
4. David Rikardo, "Rikardoning nisbiy afzalliklar nazariyasi"
5. Jahon savdo tashkiloti (WTO) hisobotlari
6. Xalqaro Valyuta Jamg'armasi (IMF) tadqiqotlari
7. https://www.researchgate.net/publication/383858878_INTEGRATSIYA_VA_IQTISODIY_GLOBALLASHUV_Darslik